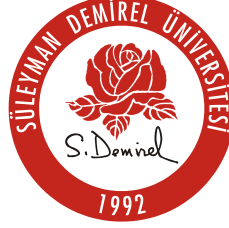


ISSN 1305 – 7774



**SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER
ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
CİEP ÖZEL SAYISI**

**Uluslararası İktisadi ve İdari Perspektifler
Kongresi: Yeni Bölgesel Vizyonlar
(Congress on International Economic and
Administrative Perspectives: New Regional
Visions)
28 - 30 Eylül 2016
Bakü/Azerbaycan**

**Journal of Suleyman Demirel University
Institute of Social Sciences**

Hakemli Dergi

(Refereed Journal)

Yıl (Year): 2016

Sayı (Number): Özel Sayı

Derginin Sahibi (Owner of the Journal)

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü (Süleyman Demirel Üniversitesi adına)

Editör (Editor)

Doç. Dr. Muharrem GÜRKAYNAK

Editör Yardımcıları (Assistant Editors)

Doç. Dr. Hasan Tefik MARULCU

Yrd. Doç. Dr. Elvettin AKMAN

Dergi Sekreteri (Secretary)

Arş. Gör. Seyhan ÖZDEMİR

Dizgi ve Tashih (Composition)

Öğrt. Gör. Harun ÇAKIR

Kapak (Cover)

S.D.Ü. Basın ve Halkla İlişkiler

Baskı (Print)

S.D.Ü. Basım Evi

Tel: +90 246 2113001

SDÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Nisan ve Aralık sayıları olmak üzere yılda iki kez çıkmaktadır. Dergide yayımlanan yazıların sorumluluğu yazarlarına aittir. Dergide yayımlanan makale ve yazılar kaynak gösterilmek şartıyla iktibas ve atıf şeklinde kullanılabilir.

SDÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Akademia Sosyal Bilimler İndeksi (ASOS), Business Source Corporate Plus (EBSCO), Scientific Indexing Services (SIS), Türk Eğitim İndeksi (TEİ), Directory of Research Journals Indexing (DRJI), Akademik Resource Index (ResearchBib), Journal Factor, CiteFactor, Information Matrix for the Analysis of Journals (MIAR) ve DergiPark İndeksleri tarafından taranan dergiler arasında yer almaktadır.

©SDÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Isparta-2016

İsteme Adresi (Communication Adress)

Süleyman Demirel Üniversitesi Orman Fakültesi Zemin Kat Doğu Kampüsü
32260 ÇÜNÜR/ISPARTA

Tlf: 0 246 211 38 50

Fax: 0 246 237 00 60

E-Posta: sbdergi@sdu.edu.tr

ULUSLARARASI HUKUKTA SOYKIRIM SUÇU VE ERMENİ SOYKIRIMI İDDİASI: 100. YILDA TÜRKİYE'DEN TALEPLER VE GERÇEKLER*

Zafer AKBAŞ¹
Saliha YILMAZ²

ÖZET

Yüzyıllar boyunca Osmanlı Devleti bünyesinde önemli bir yere sahip olan Ermeniler, Osmanlı himayesinde bulunan diğer milletler ile huzur ve barış ortamı içerisinde yaşayarak; gerek devletin önemli kademelerinde gerekse ticarete önemli bir konuma sahip olmuşlardır. Köklü ve zengin bir tarihe sahip olan Osmanlı Devleti, kendi içinde birçok milleti barındırmış ve bu çok ulusluluk içerisinde Müslümanlar ile din, dil, mezhep ayrımı yaşamayan Yahudiler, Ermeniler ve Rumlar kimliklerini yitirmeden birlikte yaşamışlardır.

Osmanlı Devleti bünyesinde “Millet-i Sadıka” olarak tanımlanan Ermenilerle 19. yüzyıla kadar dostane şekilde ilişkiler kurulmuştur. Batılı devletlerin kışkırtması ve Osmanlı devletinin güç kaybetmesi sonucunda Osmanlı’da yaşayan Ermeniler örgütlenerek Türk halkına saldırmaya ve devlete başkaldırmaya başlamıştır. Bu saldırılar Ermenilerin yaşadığı tüm bölgelerde yaygınlaşmıştır. Bu sorunun çözümü için Osmanlı Devleti tehirci yani göçü zorunlu bir çözüm olarak görmüş ve uygulamıştır. Göç esnasında Ermenilerden bir kısmı yol, göç ve hastalık gibi nedenlerle hayatını kaybetmiştir.

Osmanlı Devleti yıkıldıktan sonra da Cumhuriyet’in kuruluşu ve izleyen dönemde Ermeni diasporası “Ermeni Soykırımı” iddialarını ortaya atarak, sorunu genişletme ve yayma politikası izlemiştir. Bu tür politikaların tazminat ve toprak beklentisine kadar uzanan bir takım boyutları olmuştur. Bunlar gün geçtikçe devam etmektedir. Ayrıca Ermeniler, Azerbaycan toprakları olan Dağlık Karadağ kısmını da işgal etmiştir. Bu işgal halen sürdürülmekle beraber, Batılı ülkelerden ve Rusya’dan destek görmektedir.

Çalışmada dünden bu güne Ermeni sorununun, hukuksal ve uluslararası boyutlarıyla gelişimi ve yarına dair beklentilerin neler olduğu incelenmekte; söz konusu beklentilerin neden gerçekçi ve rasyonel olmadığı

* Bu çalışma Düzce Üniversitesi BAP birimi tarafından desteklenmekte olan aynı isimli yüksek lisans tezinden de kısmen yararlanılarak hazırlanmıştır.

¹ Zafer AKBAŞ, Düzce Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü, zaferakbas@duzce.edu.tr

² Saliha YILMAZ, Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, saliha33939@ogr.duzce.edu.tr

savunulmaktadır. Ayrıca Ermenilerin tutumunun sadece Türkiye'ye değil Azerbaycan'a da yönelik olduğu ifade edilmiştir. Bu açıdan Ermenistan ve Ermeni diasporasının tutumuna karşın ve Türk ve Azeri işbirliğinin de kritik önemi haiz olduğu vurgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tehcir, Diaspora, Osmanlı, Ermeni, Soykırım

1. GİRİŞ

Ermenilerin yüz yılı aşkındır süregelen iddiaları günümüzde de devam etmekte olup, hem Türk dış politikasının önemli bir uğraş alanıdır, hem de bölgesel ve uluslararası gündemi meşgul etmektedir. Bu çalışmanın amacı, sözde soykırım sorununun iddia edildiği gibi bir uluslararası hukuka aykırılık sorunu olmadığı, aslında konunun Ermeniler ve destekçisi büyük güçler tarafından araçsallaştırılarak siyasileştirildiği gerçeğinin ortaya konmasıdır.

Çalışmada odaklanılan amacı gerçekleştirmek maksadıyla öncelikle uluslararası hukuka göre soykırım suçunun ne olduğu ve suçun unsurları incelenmiş ve Ermeni soykırımı iddialarının bu hukuksal duruma uymadığı saptaması yapılmıştır. İzleyen bölümde Ermeni sorunun ortaya çıkışı ve Cumhuriyet dönemindeki gelişimi incelenmiş ve Ermeni iddialarının nelerden oluştuğu incelenmiştir. Bu konuda Ermenistan, Ermenistan Ermenileri ve Ermeni Diasporasının talepleri ve bu taleplerin hukuka ve gerçeğe uygunluğu irdelenerek; gerçekte sorunun siyasileştirildiği, aslında bir soykırım suçundan bahsedilemeyeceği, tam tersine Ermenilerin saldırı ve işgal hareketlerinin günümüzde Azerbaycan özelinde de devam ettiği dolayısıyla eğer bir suçlu aranacaksa bunun Ermeniler olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca Ermenilerin, sosyal, kültürel, lobcilik ve siyasi girişimlerle iddialarını devletler ve uluslararası kuruluşlar nezdinde devam ettirmesinin Ermenistan ve Diaspora için bir *geçim kaynağı* olduğu vurgulanmış ve Türkiye ile Azerbaycan'ın birlikte mücadelesinin sorunun aşılmasında zorunlu olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

2. ULUSLARARASI HUKUKTA SOYKIRIM SUÇU VE BİLEŞENLERİ

Soykırım, ırksal, dinsel, siyasal ve etnik bir grubun bilinçli ve sistematik bir şekilde yok edilmesi olarak tanımlanmaktadır. Uluslararası hukukta, soykırım terimini ilk olarak Raphael Lemkin kullanmış olup, bu terimi Yunanca aile, ırk, kabile anlamı taşıyan “genos” kelimesi ile Latince’de “katletme” anlamına gelen “cide” kelimelerini birleştirerek türetmiştir.³

³ Batuhan Duran, Soykırım Suçunun Uluslararası Hukukta ve Yeni Türk Ceza Kanunda Düzenlenmesi, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2007, s.3

Soykırım, hukuksal olarak tanınan ve belli özellikleri olan birtakım insan topluluklarının, bir plan çerçevesinde ve özel bir kastla yok edilmeleridir.⁴Soykırım suçunun yasaklanması ve cezalandırılması uluslararası hukukta milli, ırki, etnik ya da dinsel grupların yok edilmesinin önüne geçilmesi ve korunması maksadıyla ortaya çıkmıştır.⁵

Lemkin'in çalışmaları Nazi Almanyası'nın Yahudileri yok etme politikaları, yoğun lobi çalışmaları neticesinde yaşananların etkisi ile Soykırım Suçu, 9 Aralık 1948'de kabul edilmiş ve 12 Ocak 1951 yılında yürürlüğe giren Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi'nde tanımlanarak, hukuki etki doğurmuştur.⁶

Sözleşmenin 2. maddesinde ulusal, etnik, ırksal veya dinsel bir kitlenin kısmen veya tamamen yok etme kastıyla işlenen ve aşağıdaki eylemlerden herhangi birinin gerçekleştirilmesinin soykırım suçunu oluşturduğu belirtilmiştir.

1. Bir gruba mensup insanların öldürülmesi,
2. Gruba mensup insanlara önemli derecede bedensel veya zihinsel olarak zarar verilmesi,
3. Gruba mensup insanların bütünü ya da kısmi olarak fiziksel varlıklarının ortadan kaldırılması hesaplanmak suretiyle yaşam şartlarının değiştirilmesi,
4. Grup içinde doğumları önlemeye yönelik önlemler almak,
5. Grup içindeki çocukları zorla farklı gruplara nakletmek;⁷

Soykırım, sözleşmenin belirli gruplara karşı, belirli gruplara karşı, belirlenmiş eylemleri (*actus reus*), belirli bir niyetle (*mens rea*) yapmaktır. Bu suçta hedef, "milli", "ırki", "dini" ve "etnik" gruplar olup, tek başına insanlar veya insan toplulukları değil, tüketici biçimde sıralanmış bulunan saydığımız bu gruplardır. Soykırımı oluşturacak eylemleri yapanlar "grubu tamamen veya kısmen yok etme amacıyla" yani özel kastla hareket etmiş olmalıdır. Buna göre, 1915'teki tehciri soykırım kalıbına sokmak imkansızdır. Ayrıca 1915'te bir sözcük olarak bile varılmayan ve ancak 1948'de tanımlanarak yasaklanmış bulunan bir kavrama dayanılarak geçmişin hesabı sorulamaz. Suç ve ceza ihdas eden kurallar önceye yani geçmişe uygulanamaz, etkili olamaz kuralı II.

⁴ Ercan Göktepeoğlu, Uluslararası Hukukta ve Türk Hukukunda Soykırım Suçu, TAAD, Sayı:19, 2014, s.797

⁵ Semir Töner Şen, *Uluslararası Hukukta ve Sözleşmelerde Soykırım Etnik Temizlik ve Saldırı Kavramları*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2009, s.128

⁶ Halil Murat Berberer, *Soykırım Suçu*, Yüksek Lisans Tezi, Çığ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana, 2007, s.11

⁷ Emre Gündoğdu, *Soykırım Temelinde Türkiye – Ermenistan İlişkilerinin Siyasi Analizi*, Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya, 2012, s.51

Dünya Savaşı'ndan sonra hukukta ortaya yeni gelişmelere rağmen geçerliliğini korumaktadır.⁸

Açıkça bilinmelidir ki 1915'teki bir olay, aynı yıllarda yürürlükte olan kurullarla yargılanabilir. Hukuken bir suçtan ve ona karşılık bir cezadan bahsedilmenin yolu, suç tarihindeki bir kanundan geçer. Yoksa anılan tarihte suç olarak tanımlanmayan ve Ermenilerin iddia ettikleri gibi 1948'de suç olarak tanımlanan bir kavram olan "Soykırım" kavramından hareketle ardıl devlet olarak Türkiye'nin mahkum edilmesi hukuken mümkün değildir.

Soykırım Sözleşmesi'ne taraf olan devletler, sözleşmenin hükümlerinin etkinliğini arttırmak adına soykırım ve sözleşmenin üçüncü maddesinde belirtilmiş olan eylemlerden⁹ ötürü suçlu bulunmuş kimselere etkin cezalar verilmesi adına, kendi anayasalarında da usulüne uygun olarak gerekli mevzuat değişiklikleri yapmayı kabul etmişlerdir.

Bu durumda soykırım suçunu işleyen, bu suça iştirak eden ya da soykırım sözleşmesi üçüncü maddesi eylemlerinden birini işlemekle ilgili hakkında suç duyurusu olan kişiler, suçu işledikleri ülkenin soykırımla görevli mahkemesinde ya da soykırım sözleşmesine taraf olan devletlerin karşılıklı kabul ettikleri yargılama yetkisine sahip Uluslararası Ceza Mahkemesi'nde yargılanırlar. Yani iddia edilen suçla ilgili yetkili kabul edilen yetkili mahkeme veya Uluslararası Ceza Mahkemesi yetkili mahkemedir. Suçun soykırım olarak nitelenebilmesi için de bu mahkemelerden biri tarafından soykırım tespiti ve kararı alınmış olması gerekir. Aksi halde söylenenler iddiadan ibaret kalır.

Ermeni olayları 1915'te çıkmıştır. Anılan tarihte savaş vardır. Dolayısıyla Osmanlı'nın yaptığı anavatan savunmak ve ayaklanma bastırmaktan ibarettir. Bu süreçte muhtemel suçların soruşturulması Osmanlı'nın egemenliği ve yükümlülükleri arasındadır. Sorun bir iç egemenlik sorunudur. Ayrıca, soykırımla ilgili genel çerçeve dışında aşağıdaki üç temel anlaşma bu gün de yürürlükte ve tartışılan konuları çözmüştür. Kars Antlaşması 15. maddesi ile anlaşma tarafları Kafkas cephesindeki savaş nedeniyle işlenen cinayet ve sürümler için öteki taraf uyrukları yararına tam bir genel af yükümlülüğü altına girmiştir. Aynı durum Ankara antlaşmasının 5. maddesinde de iki tarafın genel af sorumluluğuna vurgu yapmıştır. En

⁸ Sevin Toluner, "Soykırım Nedir? Ne Değildir?" Konulu Konferansa Katkı, Milletlerarası Hukuk Açısından Türkiye'nin Bazı Dış Politika Sorunları, Genişletilmiş 2. Baskı, Beta Basım Yayım Dağıtım, 2004, İstanbul, s.585-587

⁹ Madde 3- Aşağıdaki eylemler cezalandırılır:

- a) Soykırımda bulunmak;
- b) Soykırımda bulunulması için işbirliği yapmak;
- c) Soykırımda bulunulmasını doğrudan ve aleni surette kışkırtmak;
- d) Soykırımda bulunmaya teşebbüs etmek;
- e) Soykırıma iştirak etmek;

nihayetinde Lozan Antlaşması'nın 58. maddesinde “Batılı devletler gerek Türkiye ile bu devletlerin, gerek onların uyruklarının, 1 Ağustos 1914 ve 6 Haziran 1924 tarihi arasındaki süre içerisinde, gerek savaş eylemleri, gerek el koyma, müsadere veya kullanım önlemleri yüzünden doğan kayıp, zarar ve zararlar nedeniyle her türlü tazminat taleplerinde karşılıklı olarak vaz geçerler” hükmü bulunmaktadır. Lozan Antlaşması'nın konuya dair özel ekinde bu hususlara daha açıkça vurgulanmış ve tazminat talebinin söz konusu olmadığı dile getirilmiştir. Bu nedenle Ermeni olayları nedeniyle hukuki uyumsuzluk olmadığı gibi, hakemlik ya da yargı yoluyla da çözümlenebilecek bir konu yoktur.¹⁰

3. OSMANLI VE CUMHURİYET DÖNEMİNDE ERMENİ SORUNU: ORTAYA ÇIKIŞI VE GELİŞİMİ

Osmanlı'nın zayıflamaya başlaması, misyoner okulları kurulmasına ve Avrupa'nın her konuda müdahalesine maruz kalmasına neden olmuş, Türk-Ermeni ilişkilerinde de bir bozulma devrini de beraberinde getirmiştir. Bazı devletler bölgesel isyanlarla Osmanlıyı bölmeye çalışırken Avrupa'nın büyük devletleri “islahat” adı altında yine Osmanlı Devletinin iç işlerine karışmış bir yandan da Ermenileri devletin yönetimine karşı teşkilatlandırmıştır. Türkler ile Ermeniler arasındaki ayrılıkçı düşünceler yayılmaya başlamış ve bu dönemde Batıda çıkarılan yayınlarda Osmanlı aleyhine azınlıkları kışkırtıcı tutum izlenmiştir.¹¹

Osmanlı, yıkılma dönemine girerken, devleti oluşturan milletler; Rusya, İngiltere, Fransa ve Avusturya- Macaristan İmparatorluğu'nun teşvik etmesi sonucu ard arda bağımsızlık mücadelesine girmiş ve başarılı olmuşlardır. Bu gelişmeler Ermeniler içinde örnek olmuş ve Osmanlı Devleti'ni parçalamak isteyenlerin maddi ve manevi desteği sayesinde ayaklanmalar başlatılmış ve 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra 'Ermeni Sorunu'ndan söz edilmeye başlanmıştır.¹²

Osmanlı parçalanmamak adına islahatlar yaparken, bunlar zaman içerisinde emperyalist devletlerin iç işlerine müdahale edebilmesinin de yolunu açmıştır. Her müdahale bir reform projesi ve her reform uygulaması, Batı emperyalizminin Osmanlıya zarar vermesi neticesini beraberinde getirmiştir. Bu hali ile emperyalist devletlerde diğer azınlıklarda olduğu gibi

¹⁰ Sadi Çaycı, “Ermeni Sorununun Hukuksal Boyutu”, Bahar Senem Çevik Ersaydı, Abdulkadir Çevik, Psiko-Politik Bir Yaklaşım İle Türk-Ermeni İlişkileri, AKY Yayınları, Uşak, 2011, s.67-69.

¹¹ Emre Barlas, Ermeni Tehciri Soykırım İddiaları ve Gerçekler, http://www.adtk.yildiz.edu.tr/makaleler/ebarlas_ermenitehciri.htm, Erişim Tarihi; 19.09.2016

¹² “Ermeni Sorununun Ortaya Çıkışı”, 12“Ermeni Sorununun Ortaya Çıkışı”, http://www.egitimpusulasi.net/?Syf=15&cat_id=245&baslik_name=RVJNRU7EsCBTT1JVTIVOVU4gT1JUQVIBIMOHSUtxZ5J, Erişim Tarihi; 21.09.2016

Ermenileri de kendi çıkarlarına göre kullanırken bu durumu azınlıklar da siyasi bağımsızlıkları için bir araç olarak görmüştür.¹³

Osmanlı Hıristiyanları tarihi süreçte imtiyaz, özerklik ve bağımsızlık gibi politikalar izlenmiş ve 1789 yılındaki Fransız İhtilali'ndeki milliyetçilik akımları, Osmanlı'nın parçalanması için Hıristiyan halka telkin edilmiştir. Bu durum 1804 yılında ilk milliyetçi ayaklanmanın Sırp tarafından başlatılmış, 1821 yılında Rumların Mora ayaklanmasında İngiltere ve Fransa ve Rusya'nın müdahaleleri neticesinde 1829 Edirne Antlaşması ile Yunun bağımsızlığı sonuç bulmuştur. 1888 Van ve 1890 yıllarında Erzurum'da Ermenilerin çıkarmış olduğu ayaklanmalar sonrasında 1894 yılında Sasun'da başlayan büyük isyana karşı Osmanlı sert önlemler almışsa da, bu konudaki asıl büyük sıkıntı I. Dünya Savaşı başladığı esnada silahlandırılan Ermeni birliklerinin İtilaf Devletleri ile birleşmesi neticesinde ortaya çıkmıştır.¹⁴

Osmanlı Devleti'nin 1 Kasım 1914'te İngiltere, Fransa ve Rusya'ya karşı savaşa girmesini fırsat bilen Ermeni komiteleri, gönüllü alaylar kurarak, Rus işgal kuvvetlerinin saflarına katılarak Doğu Anadolu topraklarına girmişlerdir. Bununla birlikte Anadolu'nun farklı bölgelerinde çıkarılan isyanlarla Osmanlı kuvvetlerine ihanet ederek sivil Türk halkı ile birlikte Trabzon civarında Rumları ve Hakkari çevresindeki Musevileri de katletmişlerdir.¹⁵

24 Nisan 1915'te Osmanlı Devleti içerisindeki devletin aleyhine çalışan Ermenilerin tutuklanması gerekirken hükümetin bir yıl boyunca bu kararı geciktirerek Ermenilerin içinde buldukları bu ihaneti anlayıp düzelmelerini beklemişse de, Ermeniler yaptıkları ile durumu içinden çıkılması zor bir hale getirmişlerdir.¹⁶

24 Mayıs 1915'te Rusya, Fransa ve İngiltere ortak bir bildiri yayınlarak Doğu ve Güneydoğu'daki Ermenilerin öldürüldüklerini iddia edince, zorunlu göçün uluslararası bir sorun haline geldiğini gören Talat Paşa, 26 Mayıs 1915 tarihinde harp sahasında olay çıkaran Ermenilerin başka bölgelere nakledilmesi, hangi bölgelerden nereye gidecekleri, giden Ermenilerin mali durumları doğrultusunda kendilerine verilecek emlak ve araziler, muhtaç durumdakilere edilecek yardımlar, terk edilen yerlerde kalan malların kayıt altına alınabilmesi için hazırlanması planlanan talimatname ile

¹³ Ramazan Tosun, Ermeni Meselesinin Ortaya Çıkışı ve Mahiyeti, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Sayı:14, <http://sutad.selcuk.edu.tr/sutad/article/view/237/229>, Erişim Tarihi; 21.09.2016

¹⁴ Atatürk Araştırma Merkezi, "Asılsız Ermeni İddiaları ve Gerçekler", <http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-55/asilsiz-ermeni-iddialari-ve-gercekler>, Erişim Tarihi; 20.09.2016

¹⁵ "Ermeni Sorununun Ortaya Çıkışı", http://www.egitimpusulasi.net/?Syf=15&cat_id=245&baslik_name=RVJNRU7EsCBTT1JVTIVOVU4gT1JUQVIBIMOHSUtJxZ5J, Erişim Tarihi; 12.09.2016

¹⁶ İsmet Bozdağ, Tarihin, Vicdanını Sızlatan Soykırım Yalanı, Çankaya Özel Arşiv Belgelerinde Atatürk Soykırım İddialarını Reddediyor, Truva Yayınları, İstanbul, 2009, s.17

ilgili hazırlanan tezkereyi Sadaret'e göndermiştir. Orijinal metni İngiliz arşivlerinde bulunan talimatnamenin önemli maddelerinden 21. Maddesinde, göç edenlere gerek yolculuk esnasında gerekse kamplarda bir saldırı yapılması halinde saldıranların tutuklanarak Divanı Harb'e sevk edileceği, 22. maddesinde ise göç edenlerden rüşvet hediye talebinde bulunup alanlar, vaat veya tehdit ile kadınları iffal eden, gayri meşru münasebet kuranların görevlerine son verilerek Divanı Harb'esevkedilip ağır şekilde cezalandırılmasına karar verileceği belirtilmiştir.¹⁷

1970 ve 1980'li yıllar ASALA ve Ermeni Çeteleri dünyanın her yerinde 52 Türk Diplomatını ve birçok görevliyi katletmeye başlamıştır.¹⁸ Benzer şekilde uzun yıllardan beri Türklere saldırıları kendine yol edinen Ermeni kesimi, adeta kendi suçunu da kapatmaya çalışır bir üslupla Türkleri suçlamaktadır.

4. ULUSLARARASI ALANDA ERMENİ İDDİALARI: TALEPLER VE GERÇEKLER

Çalışmanın bu kısmında uluslararası alanda Ermenilerin iddialarına ve bu iddiaların neden asılsız olduklarına değinilmiştir.

4.1. Ermenilerin Talepleri

Ermeni Diasporası, dini ve politik düşünceleri fark etmeksizin ortak olarak belirleyip gerçekleşmesini istedikleri hedeflerini; vatanlarının Türk Ermenistan'ı olduğunu, Türkiye'nin göçler ve katliamlar ile boşalttırıldığını, bu toprakların geri alınmasının asıl problem olduğunu, bunu yapabilmek içinde Ermeni Diasporasının tüm kaynak ve enerjilerinin birleştirilmesi gerektiğini belirtmişlerdir.

Gerçek amaçlarını birkaç plan içerisinde uygulamak isteyen Ermeni Diasporası;

“1. Kimliği Ermeni olarak kalmak isteyenlerin Ermeni toplumunun garantisi durumunda bulunan Kafkas Ermenistan'ına göç ettirilmelidir.

2. Uluslararası platformlarda tanınması istenilen Ermeni Soykırımının Ermenileri tatmin etmeye ve ruhlarını sakinleştirecek olan bir faaliyet olacağını, bu tanınmanın kabul edilmiş sayılabilecektir.

3. Ermeni soykırımının tanınmasının Ermeni problemini çözmeyeceğini, vatanın geri alınarak Ermenilerin ata topraklarında toplanmanın Ermeni Diasporasının büyük hedefi olduğunu ve bu hedefe

¹⁷İlker Başbuğ, Ermeni Suçlamaları ve Gerçekler, Remzi Kitapevi, 2015, s.49

¹⁸Azmi Süslü, Diplomaside Tarihte Dostluk, Türk- Ermeni İlişkileri, Belgi, Sayı: 4, (Yaz 2012 / II), s.466

ulaşmak için teşkilatlanmanın gerektiğini” belirtmişlerdir. Bu açıklamalardan da Ermeni Diaspora teşkilat ve faaliyetlerinin Anadolu'dan toprak alabilme üzerine kurulduğu, sözde soykırımın uluslar arası çevrede tanınarak Türkiye'ye kabul ettirilmesi, sonrasında gerek soykırım gerekse göçle olduğu iddia edilen zararların tazmin edilerek Ermeni Diaspora atalarına ait olduğu iddia edilen toprakların kendilerine verilmesi talepleri izleyerek, düzenlenen Ermeni Konferansları, Sözde Soykırımı anma günleri, çeşitli kültürel toplantılar ve parlamentolara sözde soykırımı tanıyan ve kınamak amacı ile verilen önergeler ile Ermeni Araştırma Merkezi'nin kurulmasına yönelik faaliyetler, Ermenilerin asıl hedefi olan Türkiye'den toprak alınmasına yönelik faaliyetleridir.¹⁹

Sözde “Ermeni Sorunu”, “Ermenilerin 4T Stratejisi/Planı” olarak ifade edilmektedir. Tanıtım, Tanınma, Tazminat ve Toprak olarak ifade edilebilecek bu strateji, “Davalarının” dünyaya “Tanıtılması”, iddialarının Türkiye tarafından “Tanınması”, Sözde soykırım nedeniyle Türkiye’den “Tazminat” alınması ve “Büyük Ermenistan” hayalinin gerçekleştirilmesi için lazım olacağını düşündükleri Türkiye’den “Toprak” taleplerinin karşılanması esasına dayanmaktadır.²⁰

Büyük Ermenistan hayalini oluşturan plana mesnet oluşturan Ermeni iddiaları şunlardan oluşmaktadır;²¹

- a. Türkler Ermenistan’ı işgal ederek Ermenilerin topraklarını ellerinden almışlardır.
- b. Türkler 1877-1878 savaşından itibaren Ermenileri sistemli olarak katliama tabi tutmuşlardır
- c. Türkler 1915 yılından itibaren Ermenileri planlı şekilde soykırıma tabi tutmuşlardır.
- d. Talat Paşa’nın Ermenilerin soykırıma tabi tutulması konusunda gizli emirleri vardır.
- e. Soykırımda hayatını kaybeden Ermenilerin sayısı 1.5 milyondur.

Ermeni Soykırımı tazminat araştırma grubunun 19 Eylül 2014 tarihli “Ermeni soykırımına yönelik adil çözüm- tazminat ” raporunda aşağıdaki görüşler savunulmuştur;

- a. *Ceza*: Ermeni soykırımının asıl suçluları artık hayatta olmadığı için yargılanamazlar.

¹⁹ Cemalettin Taşkıran, “Ermeni Diasporası” <http://www.tariharaştırmaları.com/ermenidiasporasi.html>, Erişim Tarihi: 22.09.2016

²⁰ Sadi Çaycı, “Ermeni Sorununun Hukuksal Boyutu”, Bahar Senem Çevik Ersaydı, Abdulkadir Çevik, Psiko-Politik Bir Yaklaşım İle Türk-Ermeni İlişkileri, AKY Yayınları, Uşak, 2011, s.59-60

²¹ Adem Suad, Büyük Oyun Ermeni Sorunu, Tutku Yayınevi, Ankara, 2014, s.210-211

- b. *Tanırma*: Af, eğitim ve anma; Türk Hkmeti ve suç birliği içinde olan sivil toplum kuruluşları, soykırımı resmen tanınalı ve af dilemeliler.
- c. Ermenistan'a ve Ermenilere destek: Uzun vadeli iyi yaşam koşullarının sağlanması için Türkiye siyasi veya farklı konularda Ermenistan'a ve tüm dünya Ermenilerine destek olmalıdır.
- d. d.Türkiye'nin normalleşmesi: İnkr politikasının sonlandırılması ve Türkiye'de yaşayan Ermenilerle diğer uluslara saygı ortamının oluşturulması gerekir. Bunun dışında Türk devleti tüm kültür ve eğitim kurumlarından Ermeni karşıtı söylemleri ve soykırımın ideolojik ve pratik izlerini tamamen silmelidir.
- e. Mülklerin iadesi ve mülk kaybı, ölüm ve zulmün telafisi; 70 milyar ile 105milyar dolar arası bir değer belirlenmiştir.²²

Osmanlı'nın ardılı olarak Türkiye'nin tazminat ödemesi gerektiğini, haksız bir fiilde sorumluluğun ardıl devlete de geçeceğini iddia eden Ermeni militanlar, taleplerini Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun 2001'de kabul ettiği Uluslararası Crmlere İlişkin Sorumluluk Anlaşması Taslağı'na dayandırmaktadır. Oysa, bu bir taslaktır ve çözüm özel ikili anlaşmalarda yatmaktadır. Ermeniler taleplerini anılan anlaşma taslağına dayandırırken; taslağın işlerine gelmeyen hükümlerini halı altına sprmekte ve dogmalarının esiri durumuna düşmektedir. Bu militan Ermenilerin ruh hali hakkında, Profesör Vamık Volkan, "bu psişik bir gerçektir, (Ermenileri) vazgeçirmek mümkün değildir" demiştir.²³

Ermeni taleplerinden biri de Türkiye'nin kendilerinden sözde soykırım için özür dilemesi talebidir. Bu talep, hem diaspora hem de Ermenistan tarafından dile getirilmektedir. Talebin bununla sınırlı kalmadığı malum olmakla birlikte; "zr dileme" talebinin diğer talepler için bir basamak ve dayanak yapılacağı açıkça ortadadır. Bu nedenle bu talebin sadece bir psikolojik yönü olduğunu, ya da masumane ve insani bir talep olduğu değerlendirmesi yapılamaz.

"zr Dileme" kavramı uluslararası hukukta özel bir yaptırım türüdür. Bir devlet haksız yani hukuka aykırı olduğu kabul edilen bir eyleminden dolayı başka bir devletten özür dilerse, bunu bir yaptırım olarak yerine getirdiği kabul edilir.²⁴

²² Lilit Gasparian, "Ermenistan'da Adalet Talepleri" <http://repairfuture.net/index.php/tr/ermeni-soykirimi-tanima-ve-tazminatlar-ermenistan-dan-bakis/soykirima-dair-ermenistan-da-adalet-talepleri>, Erişim Tarihi: 13.10.2016

²³ Pulat Tacar , "2015'te Türkiye'nin Başına "Ermeni Tsunami" kecekmiş!" <https://www.turkishnews.com/content/2015/02/19/2015-te-turkiyenin-basina-ermeni-tsunami-cokecekmiş>, Erişim Tarihi: 24.09.2016

²⁴ aycı, Agm, s.60.

4.2. Ermeni İddialarına Karşı Gerçekler

Ermeni terörü, Ermeni soykırımı iddiaları ile taleplerini dünya kamuoyundaduyurmak için Ermeni sorunu ortaya çıktığından beri katliamı ve katletmeyi amaç haline getirerek “Büyük Ermenistan” hayalini kurmuştur. Ermeni iddialarının propagandasını yapmakta ve çoğunluğun bunu kabul etmesi de hedeflenmiştir. Ermeniler gerek Osmanlı gerekse Cumhuriyet döneminde çeşitli kesimlere şiddet uygulamış, korku ve dehşet yaratmış, masum Türk-Müslüman halkı katletmiş, yağmalamalarla zarar vermiştir. Cumhuriyet döneminde de terör olayları gerçekleştirilen Ermeni terör grupları bazı ülkelerin desteği Türklere yönelik terör eylemleri yapmıştır. Türk hedeflerine yönelik Ermeni terör örgütleri saldırılarda bulunurken Batılı devletlerin bu eylemlerde bulunan teröristlere karşı tepkisiz kalması yada yaptıkları yargulamalarında serbest bırakması, bu durumun uluslararası mücadelenin belirgin bir boyutta etkisiz kaldığını ve bir kastın olduğu gerçeğini de göstermiştir.²⁵

Ermeni iddiaları hukuksal ve olgusal gerçeklere aykırı olup asılsızdır. Şöyle ki;²⁶

- a. Türkler Anadolu'ya geldiklerinde bağımsız bir Ermenistan yoktur. Bu nedenle Ermenilerinin topraklarının ellerinden alınması söz konusu olamaz.
- b. Ermeniler 1877-78 savından sonra isyanlar ve katliamlar gerçekleştirmişlerdir. Ermenilerin bu tutumu Batılı müttefiklerini yanlarına çekmeye yöneliktir.
- c. 1915'te Osmanlıyı arkadan vuran Ermenilerdir. Osmanlının uygulaması soykırım değil zorunlu tehcirdir. Ayrıca tehcire de her ermeni tabi tutulmamıştır.
- d. Talat Paşa'nın Ermenilerin katledilmesine dair gizli talimatı olduğuna dair iddiaları ortaya atan Andoryan adlı Ermeninin sunduğu sözde belgelerin sahtecilik eseri olduğu bu gün bilinmektedir. Talat paşaya atfedilen telgrafların da sahte olduğu, yazılış şekilleri, ele alınış şekilleri, kağıtları gibi nedenlerle Osmanlı belgesi olmadığı anlaşılmıştır.
- e. Birçok yabancı kaynakça da doğrulandığı üzere, tüm Osmanlıdaki Ermenilerin sayısı zaten 1.3 milyondur.

Anılan değerlendirmedeki nüfus miktarı da haddizatında abartılmış bir nüfus miktarıdır. 1915'li yıllarda Osmanlı nüfusuna bakıldığında bu kadar bir nüfusun olması da mümkün değildir. Bununla birlikte Ermeni yanlısı

²⁵ Nurhan Aydın, “Asılsız Soykırım İddiası ve Ermeni Terörü”, <http://www.ayk.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/AYDIN-Nurhan-ASILSIZ-SOYKIRIM-%C4%B0DDASI-VE-ERMEN%C4%B0-TER%C3%96R%C3%9C.pdf> Erişim Tarihi: 15.10.2016

²⁶ AdemSuad, Age, s.201-212

kaynaklarda nüfusun kasten abartılarak fazla gösterilmeye çalışıldığı anlaşılmaktadır.

Türk Genelkurmay Başkanlığı'nın 1914 yılı Osmanlı seçim sonuçlarına göre Osmanlı'daki Ermeni nüfusu iddia edildiği gibi değildir. Aynı kaynakta genel toplamda 1.219.323 olarak gösterilen Ermeni erkek ve kadın nüfustan bahsedilerek buna 58.687 kişilik Protestan nüfusun da dâhil olduğu ifade edilmiştir.²⁷ Ermeni kaynaklarında Ermeni nüfusu kasten yüksek gösterilmektedir. Bundaki amaç da çok sayıda Ermeni'nin sözde soykırıma tabi tutulduğu algısını oluşturmaktır.

Tehcirin başlangıçta savaş cephelerinin gerisindeki güvenliği sarsan Ermeniler'e uygulanması düşünülmüşse de yaşanan olaylar tehcirin uygulama alanının genişletilmesine neden olmuş; bu hali ile bütün Ermenilerin hedef alınmadığı açıkça ortaya konmuştur. Başbakanlık Osmanlı Arşivleri'nde tehcirin bütün Ermenilere uygulanmadığı, iş, hastalık, Katolik, Protestan olmaları sebebiyle bazı Ermenilerin tehcire tabi tutulmadığı açıkça belirtilmiştir. Ermeniler, tehcir sırasında çetelerin saldırıları, şahsi kin, intikam duyguları, salgın hastalıklar, ilaç gıda yetersizlikleri gibi savaş koşullarının zorluğu sonucunda kayıplar vermiştir. Ancak bu kayıplar, Ermenilerin abartılı rakamlar vermesi sebebi ile istismar edilmiştir. Hâlbuki bu kayıplar yine aynı şekilde savaş içerisinde bulunan Osmanlılar içinde geçerli olup yaşanan kayıp ve zararlar ortak olmuştur. İstanbul'da 70 binden fazla Ermeni'nin ikamet ettiği bilirse de İstanbul Ermenileri tehcire tabi tutulmamıştır. Durum böyle iken Ermeni toplumunu yok etmeyi hedeflediği iddia edilen bir devletin, bu kadar çok Ermeni'yi yerinde bırakması düşünülemez.²⁸

1915 yılında Osmanlı Devleti, kendisine karşı faaliyetler içinde bulunarak düşman saflarında yer alan Ermenileri zorunlu göçe tabi tutarak bu eylemlerin önüne geçmeyi amaçlamıştır. Savaş döneminde gerçekleşen bu göç, Ermenilerin göç sırasında mağdur olmamaları için gerçekleştirilmiştir. Yaşanılan göç sırasında soykırım hedeflenmemiş ve böyle bir durum da gerçekleşmemiştir. Ermenilerin 800 yıl boyunca Türk himayesi altında sosyal, dini, kültürel ve ekonomik imtiyazlar verilerek huzur içerisinde hayat sürdürmeleri ve ulusal kimliklerini korumaları Türklerin adaletli siyasetinin en önemli göstergesidir.²⁹

Osmanlı Devleti'ni parçalayarak üzerinde küçük devletler kurmak isteyen Emperyalist devletlerin amaçlarına ulaşmak adına kullandıkları milletlerden birisi de Ermenilerdir. 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı sonrasında

²⁷ Genelkurmay Başkanlığı, Arşiv Belgeleriyle Ermeni Faaliyetleri, 1914-1918, Cilt I, <http://www.ata.tsk.tr/content/media/10/ermeni1.pdf>, s.609. Erişim Tarihi: 15.10.2016

²⁸ İlker Başbuğ, Age, s.59-60

²⁹ Adnan Şişman ve Biray Çakmak, "Sözde Ermeni Soykırım İddiaları ve Tarihi Gerçekler" <http://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423867464.pdf>, Erişim Tarihi: 13.10.2016

yaşadıkları her yerde isyan ettirilmek istenen Ermeniler, kendilerine bir çok imkan sağlamış olan Osmanlı Devleti'ni en zor zamanlarında kendi çıkarları doğrultusunda faydalanmış ve yalnız I. Dünya Savaşı sırasında değil farklı yer ve zamanlarda da defalarca isyan etmişlerdir.³⁰

1915 yılında alınan tehcir kararı savaş esnasında askeri gereklilikler nedeni ile alınmış bir karardır. Bu husustaki gerekliliği ve haklılığına karşı çıkmış görüşler de yok denilecek kadar azdır. Bu hali ile savaş esnasında alınmış tehcir uygulaması gibi bir koruma önlemi, savaşın sonucunu değiştirmemiş ise önlemin yanlış olduğu söylenemez.³¹

Batılı emperyal güçler tarih boyunca Ermeni sorununu; konjonktüre göre gündeme getirmiştir. Bu sorunun Türkiye'yi ilgilendirmediği savı doğru olmadığı gibi yeterli ve geçerli de değildir.³²

5. SONUÇ

Türklerin himayesinde bulunan Ermeniler huzur, refah ve itibar içinde yaşamlarını sürdürürken Türklerin insani ve yüksek yönetim anlayışı neticesinde üst düzey görevlerde de bulunmuşlardır. 1800'lü yıllarda emperyalist güçlerin çıkarları için kışkırtılmalarına kadar Ermeniler Osmanlı'da "milleti sadıka" olarak kabul edilmişlerdir. Osmanlı'nın zayıflaması ile Rus, İngiliz ve Fransızların kışkırtmaları sonucunda Ermeniler ihanet sürecine girdiği için Osmanlı, kendini ve vatandaşlarını korumak adına önlemler almıştır. Alınan bu önlemlerde soykırım yoktur. Bunun aksine Türkler ciddi kayıplar vermiştir. Yapay bir şekilde ortaya konulmuş olan soykırım iddiaları yalan olup, bilimsel açıdan da geçerli kabul edilmemiş; bugüne kadar bulunan topluca katledilmişlerdir.

Sözde Ermeni soykırımı iddiaları hukuksal değil, siyasi iddialar olarak savunulmaktadır. Yapılan antlaşmalar ve soykırım sözleşmesinin kabulüne dair çalışma içerisindeki incelemeler bunu açıkça ortaya koymuştur.

Ermeniler, söz konusu asılsız iddiaları birer *geçim kaynağı* haline dönüştürmüşlerdir. Hem Batılı emperyal güçlerin tutumu hem de kendilerinin yarına dair beklentileri söz konusu iddiaların kendileri için vaz geçilmez olduğunu göstermektedir. Bu nedenle Türkiye'nin öncelikle Azerbaycan'ı ve aynı zamanda büyük güçleri soruna dair birlikte hareket etme politikası izlemesi çıkarınadır. Akademik, kültürel, siyasi, ekonomik ve diplomatik

30 Ramazan Tosun, 2003, Ermeni Meselesinin Ortaya Çıkışı ve Mahiyeti, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Sayı:14 (2003), s.163.

31 Başbuğ, Age, s.184-186

32 Atatürk Araştırma Merkezi, "Asılsız Ermeni İddiaları ve Gerçekler, <http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-55/asilsiz-ermenii-ddialari-ve-gercekler>, Erişim Tarihi: 13.10.2016

araçlarla sorunun gerçek yüzünün küresel ölçekte Türkiye tarafından anlatılması bir zorunluluk olarak değerlendirilmektedir.

Ermenilerin toprak, tanıtım, tanınma, tazminat, özür dileme gibi taleplerini siyasi hukuksal temeli bulunmamaktadır. Bu talepler gerçeklerle uyumsuzdur. Türkiye sorunun kongre, konferans, akademik çalışmalar, sivil toplum örgütleri, uluslararası örgütler, lobcilik boyutlarını göz önünde tutarak; sert ve yumuşak güç unsurlarını birlikte kullanmak suretiyle çözümünü takip etmelidir. Uluslararası kamuoyuna sorunun parlamentolarda ve diğer devletlerle çözümlenemeyeceğini dile getirmeye devam etmelidir. Güçlü bir Türkiye'nin sorunun etkisinin minimize edilmesi için de önemli bir unsur olduğu değerlendirilerek ekonomik, siyasi ve askeri potansiyelini daha istikrarlı ve güçlü hale getirmeye çalışmalıdır.

KAYNAKÇA

- AdemSuad, Büyük Oyun Ermeni Sorunu, Tutku Yayınevi, Ankara, 2014
- Adnan Şişman ve Biray Çakmak, "Sözde Ermeni Soykırım İddiaları ve Tarihi Gerçekler"
<http://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423867464.pdf>, Erişim Tarihi: 13.10.2016
- Atatürk Araştırma Merkezi, "Asılsız Ermeni İddiaları ve Gerçekler,
<http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-55/asilsiz-ermeni-iddialari-ve-gercekler>, Erişim Tarihi: 13.10.2016
- Azmi Süslü, "Diplomaside Tarihte Dostluk, Türk- Ermeni İlişkileri", Belgi, Sayı:4, (Yaz 2012/II), ss.458-470
- Batuhan Duran, Soykırım Suçunun Uluslararası Hukukta ve Yeni Türk Ceza Kanunda Düzenlenmesi, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2007
- Cemalettin Taşkiran, "Ermeni Diasporası"
<http://www.tariharastirmalari.com/ermenidiasporasi.html>, Erişim Tarihi: 22.09.2016
- Emre Barlas, Ermeni Tehciri Soykırım İddiaları ve Gerçekler, http://www.adtk.yildiz.edu.tr/makaleler/ebarlas_ermenitehciri.htm, Erişim Tarihi; 19.09.2016
- Emre Gündoğdu, Soykırım Temelinde Türkiye-Ermenistan İlişkilerinin Siyasi Analizi, Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya, 2012.
- Ercan Göktepeoğlu, Uluslararası Hukukta ve Türk Hukukunda Soykırım Suçu, TAAD, Sayı:19, 2014

- “Ermeni Sorununun Ortaya Çıkışı”,
http://www.egitimpusulasi.net/?Syf=15&cat_id=245&baslik_name=RVJNRU7EsCBTT1JVTIVOVU4gT1JUQVIBIMOHSUtlxZ5J
- Genelkurmay Başkanlığı, Arşiv Belgeleriyle Ermeni Faaliyetleri, 1914-1918, Cilt I, <http://www.ata.tsk.tr/content/media/10/ermeni1.pdf>. Erişim Tarihi: 15.10.2016
- Halil Murat Berberer, Soykırım Suçu, Yüksek Lisans Tezi, Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana, 2007
- İlker Başbuğ, Ermeni Suçlamaları ve Gerçekler, Remzi Kitapevi, 2015
- İsmet Bozdağ, Tarihin, Vicdanını Sızlatan Soykırım Yalanı, Çankaya Özel Arşiv Belgelerinde Atatürk Soykırım İddialarını Reddediyor, Truva Yayınları, İstanbul, 2009.
- LilitGasparyan, “Ermenistan’da Adalet Talepleri”
<http://repairfuture.net/index.php/tr/ermeni-soykirimi-tanima-ve-tazminatlar-ermenistan-dan-bakis/soykirima-dair-ermenistan-da-adalet-talepleri>, Erişim Tarihi: 13.10.2016
- Nurhan Aydın, “Asılsız Soykırım İddiası ve Ermeni Terörü”,
<http://www.ayk.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/AYDIN-Nurhan-ASILSIZ-SOYKIRIM-%C4%B0DDASI-VE-ERMEN%C4%B0-TER%C3%96R%C3%9C.pdf>Erişim Tarihi: 15.10.2016
- Pulat Tacar , “2015’te Türkiye’nin Başına “Ermeni Tsunami” Çökecekmiş!”,
<https://www.turkishnews.com/content/2015/02/19/2015-te-turkiyenin-basina-ermeni-tsunami-cokecek-mis>, Erişim Tarihi: 24.09.2016
- Ramazan Tosun, 2003, Ermeni Meselesinin Ortaya Çıkışı ve Mahiyeti, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Sayı:14 (2003), s.143- 163.
- Sadi Çaycı, “Ermeni Sorununun Hukuksal Boyutu”, Bahar Senem Çevik Ersaydı, Abdulkadir Çevik, Psiko-Politik Bir Yaklaşım İle Türk-Ermeni İlişkileri, AKY Yayınları, Uşak, 2011, ss.59-71
- Semin Töner Şen, Uluslararası Hukukta ve Sözleşmelerde Soykırım Etnik Temizlik ve Saldırı Kavramları, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2009.
- Sevin Toluner, “Soykırım Nedir? Ne Değildir?” Konulu Konferansa Katkı, Milletlerarası Hukuk Açısından Türkiye’nin Bazı Dış Politika Sorunları, Genişletilmiş 2. Baskı, Beta Basım Yayım Dağıtım, 2004, İstanbul, ss.581-589